

Nisser på tapetet

Tapetundersøgelser på Vedersø Præstegård

Michael Højlund Rasmussen

Da det i 2010 blev politisk besluttet, at Vedersø Præstegård, på baggrund af et gammelt løfte fra tiden lige efter befrielsen, skulle indrettes som mindestuer for digterpræsten Kaj Munk (1898-1944), blev driftsopgaven overdraget til Ringkøbing-Skjern Museum.

Præstegården, som oprindeligt er opført på tomten af en tidligere præstegård i 1881, var beboet af Munk-familien fra 1925 og frem til Kaj Munks død i 1944. Derefter flytter Kaj Munks enke, Lise Munk, med børnene til København, og bebor kun huset sporadisk under ferier eller kortere ophold i tiden frem til 1972, hvor hun igen tager varigt ophold indtil sin død i 1998.

I tiden derefter har præstegården ført en omskiftelig tilværelse og været genstand for længere tids heftig debat om, hvad der skulle ske med bygningerne.

Efter Lise Munks død blev huset tømt for alt indbo og har siden stået tomt. Der er i den mellemliggende periode ikke blevet foretaget nogen ændringer af huset ud over en række udvendige bygningsmæssige vedligeholdelsesarbejder samt isolering og reparationsarbejder på loftsetagen.

Museet tager over

Museet overtog således en tom bygning, hvis generelle tilstand i korthed kunne beskrives som velbevaret – særligt stuehusets udvendige facader og tag fremstod originale og relativt uændrede. Indvendigt var der heller ikke blevet foretaget væsentlige ændringer af rumdelingen, hvorimod køkken, sanitetsinstallationerne og væggene i næsten alle rum var blevet nyindrettet i løbet af de år, hvor Lise Munk beboede huset.

En del af træværket – døre, gerichter og vindueskarme – fremstod som de kunne have gjort for 60-70 år siden, selvom de muligvis er blevet malet op nu og da. Undtaget herfra er entreen, som tydeligvis havde gennemgået en større forandring engang i 1970'erne med grønmalet trappe og paneler, tæppe på trinene og storblomstret tapet på væggene.

Alle øvrige vægge i huset var blevet tapetseret om og fremstod for de flestes vedkommende i lyse farver eller hvidmalet savsmuldstopet, som det har været almindeligt siden 1970'erne.

*Entreen dekoreret af Lise Munk antagelig engang i 1970'erne.
Foto: Michael Højlund Rasmussen/Konservingscenter Vest.*

Ringkøbing-Skjern Museum spurgte, om vi på Konserveringscenter Vest kunne foretage nogle bygningsundersøgelser, så det kunne godtgøres, om husets interiører eventuelt kunne føres tilbage til den tid, da Kaj Munk boede der. I min egenskab af papirkonservator påtog jeg mig opgaven, og i samråd med museet besluttede vi, at fokusere på tapeterne, fordi det var tydeligt, at det var her, der var foretaget de største bygningsmæssige forandringer.

Vi valgte desuden at koncentrere undersøgelserne om nogle få rum, som museet regnede med ville få en central betydning for den senere formidling af historien om Munk. Man håbede på, at det måske med tiden ville være muligt at genfinde nogle af de møbler – eller tilsvarende – som havde hørt til især dagligstuen (kaldet havestuen), spisestuen, gæsteværelset "Regensen" og Kaj Munks arbejdsværelse kaldet "Stærekassen", som indrettedes tidligt i 1930'erne oppe i loftets fjerneste ende. Disse rum samt børneværelset satte jeg mig for at undersøge nærmere med henblik på at finde en rækkefølge af tapeterne og eventuelt fremdrage nogle prøver på de tapeter, som vi ville kunne tidsfæste til Kaj Munks tid – 1925-1944.

Kaj Munk var kendt for ikke at ville have alt for mange forandringer i sine omgivelser, så derfor forventede vi at finde de originale tapeter blandt de nederste lag. Det viste sig også at holde stik. De fleste steder var der blevet tapetseret endog flere gange med forskellige tapeter i tiden efter Munks død, og der tegnede sig langsomt et billede af, at hvor der ikke var forandringer før 1944, så var der det så sandelig efter. Hele indgangspartiet fremstår i dag så harmonisk og tidstypisk, at vi har anbefalet at lade det stå som et monument over Lise Munks sans for dekoration og hendes trang til forandring. Lise Munk har på et tidspunkt fortalt præstegårdens lejer, Margith Højer Madsen, at hun gerne ville have været indretningsarkitekt. Man kan ikke lade være med at tænke på, at der i Lise Munks idelige tapetsering dels har ligget en stærk vilje til at leve videre og selv påvirke omgivelserne, og dels en afprøvning af evner som dekoratør.

Undersøgelsen

Når man foretager interiørundersøgelser, inddrages som regel alle relevante kilder – det kan være oplysninger fra arkiverne som skifteprotokoller, brandtaksationer og andet som siger noget om interiørets indretning og udseende. Den type kilder har vi ikke konsulteret, da de næppe kan forventes at give flere oplysninger end det vi kan finde på væggene. En anden væsentlig kilde er billedmateriale i den udstrækning det er bevaret. I dette tilfælde har vi familiefotos fra henholdsvis 1938 og 1940, hvor to ugeblade har været på besøg og rapporteret om familiens dagligdag. Disse billeder har været inddraget og lagt til grund for nogle af mine konklusioner.

Selve tapetundersøgelsen foregår i praksis ved, at man udvælger nogle steder, hvor det antages, at der stadig vil være rester af gammelt tapet – fx omkring lyskontakter, eller der hvor tapetet føles tykke. Man skærer så et udsnit ud og fjerner øverste lag – enten med en kniv eller vha. lidt damp. Man lader en stump af det underliggende lag blive siddende og bevæger sig gennem det næste lag og får på den måde dannet en trappe med de forskellige lag i den korrekte rækkefølge.

Eksempel på "trappe" af flere lag tapet i børneværelset.
Foto: Michael Højlund Rasmussen/Konserveringscenter Vest.

Usikkerheden ligger i, at man ikke kan se det tapet, som beboerne med tiden har fjernet – oftest fordi det gamle tapet har været løst og grimt, og det nye ikke har kunnet binde på det. Derfor foretages endnu en eller flere prøver. Det lag man anser for at være det originale, kan man så prøve at frilægge et større stykke af, og det kan enten efterlades på væggen eller tages af separat. Her gælder det om at få en hel rapport – altså den unikke del af mønstret som gentages på tapetrullen. Har man en hel rapport, ved man nøjagtigt hvordan det har set ud, og man kan genskabe tapetet. Ved tapeter uden mønster kan man nøjes med mindre stykker.

Tapeterne

Kaj Munk var dog ikke mere konservativ end, at han indrettede to nye værelser – først det oprindelige arbejdsværelse og senere gæsteværelse "Regensen" og umiddelbart derefter det nye arbejdsværelse "Stærekassen". Hvilke værelser der kommer først her er svært at sige, men tapetundersøgelserne i "Stærekassen" viste, at det nederste lag – et brunt

"funkis"-tapet med rektangulære mønstre passede fint overens med de billeder, vi har af Munk i arbejdsværelset fra 1930'erne. Der var tre andre lag ovenpå – heraf et munkestenstapet antagelig fra 1950'erne.

I Havestuen var det mere vanskeligt. Et billede fra Berlingske Tidendes Billedtjenestes fotomontage fra november 1938 viser familien samlet i hjørnet mod søen med et marmorert tapet med blomster som baggrund. Trods ihærdige forsøg er det ikke lykkedes at genfinde dette tapet. Det er typisk for 1920'erne og 30'erne, men må være forsvundet engang mellem 1938 og Billedbladets ugebladsreportage fra 1940, for på et billede herfra, hvor ægteparret Munk er placeret i det modsatte hjørne og hører radio, er tapetet helt hvidt. Det svarer til det helt hvide let boble-prægede tapet, jeg fandt som nederste lag i havestuen. Igen var der to-tre lag ovenpå – heriblandt et tidligt savsmuldstapet med stænkarmor i svensk stil.

Skulle man retablere denne stue, går overvejelserne på at finde et tilsvarende hvidt tapet, selvom den nuværende

Fuld rapport fra Stærekassen.

Foto: Michael Højlund Rasmussen/Konservingscenter Vest.

Munk på arbejde i Stærekassen med samme tapet.

Foto: Det Kongelige Bibliotek.

Familien Munk i havestuen 1938.

Foto: Scanpix.

Ægteparret Munk i det modsatte hjørne af havestuen.

Foto: Scanpix.

hvidmalede væg må ligge ganske tæt op ad stuens udseende omkring 1940. Det virker meget "rigtigt" at netop denne stue har skullet være lysere end det tunge marmorerede tapet fra før 1938. En af de uverificerede historier om familien Munk siger, at Lise Munk på et tidspunkt benytter mandens bortrejse til at få tapetseret om i en af stuerne. Ved hjemkomsten skulle Munk have reageret meget negativt på denne forandring og talte ikke til fru en i længere tid. Om det kan have været havestuen, der hentydes til, ved vi ikke, men omstændighederne kunne tale for det.

I spisestuen blev der fundet en lang sekvens af tapeter. I de to første lag var der to næsten ens tapeter med storblomstrede mønstre. Herefter bliver mønstrene mindre flamboyante for til sidst at ende med nogle rene hvide prægede tapeter magen til dem i havestuen. Det er svært at se, hvilket af disse tapeter der tidsmæssigt relaterer til perioden, men det

Rester af hvidt, boblepræget tapetet fundet i havestuen.

Foto: Michael Højlund Rasmussen/Konservingscenter Vest.

Familien Munk ved spisebordet ca. 1940. Foto: Scanpix.

eneste fotografi vi kan støtte os til viser med lidt god vilje et lidt uskarpt men let ternet mønster – billedet er fra omkring 1940. Det kan i givet fald kun være lag tre, hvor mønstret er et åbent kvadratisk gitter af rødbrune streger på lys okker baggrund. Det svarer til perioden og ville let kunne genskabes.

Fuld rapport af børnetapetet fra omkring 1940 i børneværelset.
Foto: Michael Højlund Rasmussen/Konservningscenter Vest.

Rest af det tapet der formentlig var i spisestuen samme år.
Foto: Michael Højlund Rasmussen/
Konservningscenter Vest.

Kaj Munk havde indrettet et rum, hvor børnene kunne opholde sig og lege. Dette blev også undersøgt og viste sig nok så interessant. Igen var der adskillige lag tapet, hvoraf de fleste var fra 1960'erne og 70'erne, men andet og tredje lag viste sig at være det samme børnetapet i to forskellige tryk-kvaliteter. Alle tapetlag i dette rum er yderst velbevarede, og der blev frilagt en hel rapport af børnetapetet. Det er muligvis fra slutningen af 1930'erne, og forestiller børn der leger med bondegårdsdyr og damptog. Tapetet sidder fortsat på væggen og vil muligvis blive fremdraget igen helt eller delvist.

Nisser på tapetet

Til "Regensen" knytter sig en ganske særlig historie, som siger noget karakteristisk om Kaj Munk. Vores kilde til flere af historierne er Margith Højer Madsen, som ganske tidligt i undersøgelsesforløbet fortalte, at dette rum havde været tapetseret med et "nisse-tapet", fordi Munk var ret begejstret for nisser og jul. Trods mange prøvesnit lykkedes det ikke at finde noget der entydigt pegede i den retning.

Dog – på et tidspunkt dukker der et stregmotiv med svampe og snegle op – noget der ligner skovbund – som andet lag af en relativt lang sekvens. Det er dog først, da der fremkommer et rødfarvet fragment på størrelse med en negl, at tapetet med lidt god vilje kan associeres til noget med nisser.

Fragment af nissetapet i Regensen.
Foto: Michael Højlund Rasmussen/
Konserveringscenter Vest.

Hele denne tapetundersøgelse har dog skærpet min interesse for periodens tapeter, og jeg får derfor en aftale med tapetfabrikken Fiona i Faaborg for at komme og se i nogle af deres mange prøvebøger, om der skulle være nogle af de tapeter, som jeg har fundet rester af. Jeg bliver overordentlig godt modtaget af produktionschef, Jens Gundertoft, der viser rundt på fabrikken, lader mig se produktionen og giver mig adgang til ca. to kubikmeter prøvebøger fra deres arkiv. Jeg finder meget, der ligner men som ikke er det samme – indtil "nisse-tapetet" dukker op i en prøvebog fra 1931. Hvor heldig kan man være! Desværre har Fiona hverken oplysninger om designet eller de originale valser tilbage.

Nogen tid efter mailer Jens Gundertoft til mig, at han har fundet nogle flere billeder – fra en forespørgsel nogle år tidligere fra Nordiska Museet i Stockholm, hvor de har adskillige ruller af det samme tapet.

Museet har erhvervet flere af disse originale ruller og vil nu tapetsere "Regensen" med dem. De øvrige tapeter kan fremstilles, såfremt der bliver muligt at få lavet nye valser og trykt det i limfarve, så det kan fremstå så originalt som muligt. Der er kontakter ude til folk, der stadig mestrer de gamle teknikker som for 80 år siden.

Nissetapetet fra Fionas prøvebog 1931 (Fiona, Flügger Group, Faaborg).
Foto: Michael Højlund Rasmussen/Konserveringscenter Vest.

Konklusion

På baggrund af tapetundersøgelserne er det nu muligt at føre en del af rummene tilbage til deres udseende i Kaj Munks levetid. Men resultaterne af undersøgelsesarbejdet har også givet grund til overvejelser om, at det tilsyneladende ikke altid har været hensigten, at rummene skulle tilbageføres. De mange lag tapet, som er kommet til efter 1944, viser, at Lise Munk må have haft et behov for forandring af sine omgivelser, og muligvis har realiseret den ved at lade sit hjem følge med tiden. Desuden ved vi fra Margith Højer Madsen, at hun ikke bifaldt idéen om, at der skulle være mindstuer i præstegården. Under alle omstændigheder er det tydeligt, at "tapethistorien" er hendes historie – et muligt social- eller kvindehistorisk perspektiv, som måske endnu ikke har været særligt klart belyst.

Michael Højlund Rasmussen er papirkonservator og leder af Konserveringscenter Vest i Ølgod.